

Јовица Микеревих¹

Институционална ефикасност у функцији извозне способности малих економија

Institutional efficiency as a function of export capability of small economies

Резиме

Институције и њихова ефикасност су кључни фактор јачања извозне способности малих економија. За успостављање институција и њихову ефикасност највећу одговорност има држава.

Без институција и њихове ефикасности нема ни извозне способности што нејативно утиче на благодинање становништва. Зато је основано да се кроз реформску агенду свих нивоа власти у Босни и Херцеговини учини најор за успостављање институција које недостијају и повећање ефикасности postoјећих институција како би се смањило јаз између увоза и извоза у Босни и Херцеговини као малој економији.

Кључне ријечи: *институционална ефикасност, макроекономске политике, сјољнопривински инструменти, извозна способности, друшо домаћи производ, друшо национални производ.*

¹ Управа за индиректно опорезивање Босне и Херцеговине, jovica_mikerevic@yahoo.com

Summary

Institutions and their efficiency are key factor towards strengthening of export capacities of small economies. Main responsibility for establishing these institutions and for their efficiency is up to the Government.

Without institutions and their efficiency there is no export capacity, which has direct negative impact on the welfare of the citizens. Therefore, primary thing to do is to make an effort towards establishing missing institutions and at the same time efficiency growth of existing institutions through reform agenda on every level of government in Bosnia and Herzegovina in order to reduce the gap between import and export in Bosnia and Herzegovina as a small economy.

Key words: institutional efficiency, macroeconomic policy, trade instruments, export capacity, gross domestic product, gross national product.

Увод

Институције и њихова ефикасност су кључни фактор увећања извозне способности малих и отворених економија. Вјеровање да ће „невидљива рука тржишта” довести привреду у ред очигледно се није обистинила, па се на велика врата поново враћа „видљива рука државе”. Међутим, у условима функционисања овакве Босне и Херцеговине и њених ентитета, основано је питање: *Шта очекивати од овако неудједљивих и још неизграђених институција државе?* Јер, очигледно у условима неизграђених институционалних структура, у Босни и Херцеговини не могу се успјешно примијенити рецепти неолибералних макроекономских рецепата. За функционисање слобода у економским односима потребан је одређени сет правила који би погодовао економском расту и развоју. То је посебно важно за мале и отворене земље као што је и Босна и Херцеговина, које су изложене утицајима глобалних тржишта, гдје ипак не владају увијек фер тржишни односи, што се и показало у вријеме глобалне економске кризе. То се потврђује и у садашњим преговорима између Босне и Херцеговине и Европске уније око измјена постојећег Споразума о стабилизацији и придруживању у којем се са Републиком Хрватском настоје задржати традиционални односи у трговини који су важали прије њеног уласка у Европску унију, а коју заступа Брисел. Стога ћемо у овом раду настојати указати на значај институционалне ефикасности, лимитирајућих фактора макроекономских политика малих економија и неких спољнотрговинских инструмената који су у функцији јачања извозне оријентације привреде.

1. Значај институционалне ефикасности

Уколико пак желимо да узмемо у обзир стање институција, неопходно је да се послужимо оцјенама лондонског Economist Intelligence Unit. Наиме, они их на основама одређених индекса који укључују 60 индикатора класификују у пет група:

- избори и плурализам;
- људске слободе;
- функционисање државе;
- политичка партиципација грађана;
- политичка култура.

Поред тога, они настоје да све земље класификују у четири категорије: зреле демократије, несавршене демократије, хибридни режими и ауторитарни режими (Economist Intelligence Unit, 2010.). Гдје ће се поједине земље у тој класификацији наћи, зависи од институционалне ефикасности. Тако, рецимо, подаци указују да постоји огроман раскорак између Чешке, која је у групи земаља зрелих демократија и осталих земаља које су претежно сврстане у групу несавршених демократија, док се Босна и Херцеговина, заједно са Алданијом, и данас карактерише као хибридни режим. Досадашњи неолиберални концепт развоја, заснован на распродаји имовине, задуживању и потрошњи углавном робе из увоза, није дао очекиване резултате. Да би се дошло до бољих резултата, неопходно је побољшати квалитет државних институција и њихову ефикасност. Само оснажене државне и парадржавне институције могу предузети мјере у циљу јачања реалног сектора понуде, унапређења пословног амбијента и функционисања економског система. Претходни период нашег развоја је показао да је тржиште и тржишни механизам потребан али не и довољан услов за остварење раста и развоја.

Наиме, неселективна примјена неолибералних макроекономских рецепата у условима неодговарајуће микроекономске позадине и неизграђених институционалних структура негативно је утицала на успјешност економија у транзицији. Као посљедња земља по конкурентности у регији Западног Балкана, Босна и Херцеговина је занимљива и по стубовима конкурентности што показује наредна табела.

Табела 1.

Ранг Босне и Херцеговине по стубовима конкурентности

	Ранг 140	Збир
Глобални индекс конкурентности БиХ (1-7)	111	3,7
Субиндекс А: Кључни фактори (1-7)	95	4,2
1. стуб: Институције (1-7)	127	3,2
2. стуб: Инфраструктура (1-7)	103	3,1
3. стуб: Макроекономско окружење (1-7)	98	4,3
4. стуб: Здравство и основно образовање (1-7)	48	6,0
Субиндекс Б: Покретачи ефикасности (1-7)	112	3,5
5. стуб: Високо образовање и стручне обуке (1-7)	97	3,8
6. стуб: Ефикасност тржишта роба (1-7)	129	3,7
7. стуб: Ефикасност тржишта рада (1-7)	131	3,4
8. стуб: Развој финансијског тржишта (1-7)	113	3,3
9. стуб: Технолошка спремност (1-7)	79	3,6
10. стуб: Величина тржишта (1-7)	97	3,1
Субиндекс Ц: Фактори иновација и софистицираности (1-7)	120	3,0
11. стуб: Пословна софистицираност (1-7)	125	3,3
12. стуб: Иновације (1-7)	115	2,8

Извор: World Economic Forum. (2016). The Global Competitiveness Report (2015-2016). Switzerland: Geneva.

Из података наведених у претходној табели, најлошије стање је забиљежено у стубу институција (ранг 127, са збиром од 4,2), што указује на потребу изградње функционалне, тржишту примјерене институционалне инфраструктуре у Босни и Херцеговини. Историја и пракса развијених и мање развијених земаља је показала да су сви развојни модели који су упадали у „институционални вакум”, тј. игнорисали институције, по правилу чешће западали у кризе. Због тога је потпуно прихватљив став да „међусудбони однос и утицај политичких и економских институција мора да допринесе успостављању институционалне конкуренције и функционалне институционалне инфраструктуре која доприноси друштвено – економском развоју” (Rodrik, 2000. pp. 5-7). Примјер Босне и Херцеговине и земаља Западног Балкана је потврда потребе институционалних промјена, јер одсуство институција и њихове ефикасности доприноси деструкцији друштва и спором развоју, односно доприноси даљем назадовању. Иако институт државног регулисања претходи увођењу тржишних механизма у земљама у транзицији, он је у том процесу неоправдано игнорисан. Зато је основано констатовати да су институције важна детерминанта успјеха сваке економије. Ова констатација се темељи на институционалној теорији према којој носиоци економског развоја могу бити само слободни појединци који у сло-

бодној тржишној утакмици раде у сопственом интересу. Стога је и потребно указати да су слободе у економским односима базиране на идентификовању одређеног сета правила и институција које, у највећој мјери, погодују економском развоју. Подаци из извјештаја Свјетског економског форума за период 2015–2016. говоре да се глобални индекс конкурентности у Босни и Херцеговини и даље погоршава јер се она налази на 111. мјесту, док је у претходном извјештају била на 87. мјесту од 140 рангираних земаља.

У трагању за институционалним оквиром који ће бити у функцији економских активности, у националној привреди потребно је утврдити евентуалне недостатке у функционисању постојећих институција. Рецимо, основано се запитати: Да ли субвенције које се дају државном сектору подстичу или ометају реструктурирање и прилагођавање тржишном начину привређивања? У успостављању институционалних структура и уопште реформи у овој области заостају готово све земље Западног Балкана, а нарочито, како смо већ истакли, Босна и Херцеговина. Због тога је потреба за успостављањем нове развојне парадигме у чијем исходишу се налази „економија знања”, као кључни фактор конкурентности једини исправан пут. Да би до тога дошло неопходно је постојеће институције потпуно преобликовати и створити институционални оквир који би био у функцији новог модела раста. Нешто боље институције су оформиле Хрватска и донекле Србија, премда и даље знатно заостају за земљама развијене тржишне привреде.

Према развијености институција које подржавају тржиште по секторима (корпоративни, енергетски, инфраструктурни, финансијски), Хрватска је по просјечној оцјени прва, а слиједи: Србија, Македонија, Албанија, Црна Гора и Босна и Херцеговина (EBRD, 2010). Један од најеклатантнијих индикатора неуспјешне транзиције земаља Западног Балкана јесте и однос покривености увоза извозом, те индекс корупције, али и криза вриједносног система, морала, повјерења, криза правног система, људског капитала, криза демократије и слично. Чини се да је све ово претходно посљедица лоше спроведене приватизације, коју је наметнуо и спровео ММФ. На слабашну привреду и веома крхку демократију и уз то почетак краја претходне Југославије очигледно се није могао накалемити модел тзв. тврдог капитализма, или како Сорош каже, „тржишни фундаментализам”, односно „либерализам који је садржан у одредбама Вашингтонског консензуса”. Као исход претходног процеса приватизације и спроведене свеопште транзиције, енормно су задужене све земље Западног Балкана, при чему су дошле у ситуацију да старе дугове отплаћују новим задужењима. Евентуални пораст производње ће отићи на отплату дугова, животни стандард ће се у таквим условима тешко моћи повећати, а двоцифрена стопа незапослености ће још

дуго бити присутна. Ови и други показатељи су довољни разлози за поспјешивање институционалне ефикасности без које нема раста ни развоја. При томе треба имати у виду и разлике у дефинисању појма државе, њених активности и циљева које треба да оствари, а који се односе на:

- обезбјеђење правног оквира функционисања друштва и заштите државне територије;
- утицај на економски систем који подразумева непосредно управљање производњом, утицај на прерасподјелу дохотка и обезбјеђење јавних добара (Прашчевић, 2008, стр. 261).

Институционалне разлике између земаља и њихова ефикасност су један од пресудних извора високих и веома оптерећујућих дефицита буџета. Неће требати много времена да се креатори економских политика нађу за столом око овог веома непријатног питања и да се договоре о подјели терета стабилизације стања у готово свим сферама живота и рада. Ријечју, неефикасна контрола функција државе има своју цијену.

2. Лимитирајући фактори макроекономске политике малих економија

Макроекономска политика поред алокативне, тј. развојне функције има дистрибутивну и уравнотежавајућу функцију. Ријеч је о скупу активности државе усмјерених на реализацију најважнијих економских циљева. У конципирању својих активности, макроекономска политика полази од савремене макроекономске анализе и емпиријских сазнања који се на њу непосредно наслањају. При томе се полази од чињенице да је ниво несавршених тржишта различит од земље до земље што је узроковано не само због разлика у расположивости производних ресурса и различитих друштвених (институционалних) структура, већ и због нивоа индустријске развијености, степена укључености земље у међународну економију, те достигнуте укупне развијености мјереном бруто домаћим производом. У данашњим условима глобализације ниво развијености не зависи само од технолошке способности производње неког производа, већ и од ефикасности функционисања државе и њених институција, тако да се поједине земље могу подијелити на:

- земље са слабом индустријском базом и ниским нивоом развијености, као и лошом физичком, институционалном и организационом структуром,
- земље са већ донекле изграђеном индустријском базом, изграђеном најчешће политиком увозне супституције, с донекле изграђеном инфраструктуром, али с врло малим извозом,
- земље које су свој развој убрзале усвајањем производње и развоја извозних производа (Јурчић, 2014. стр. 106).

Повећање и развој индустријских (прерађивачких) капацитета захтијева инвестиције, подстицаје, изградњу институција и инфраструктуре, образовану и радну снагу са искуством и способност усвајања савремених технологија. Међутим, посљедња декада 20. вијека обиљежена је процесима интеграција, али и дезинтеграција. Наспрам устоличења глобалних играча на међународној сцени, дошло је и до распада СССР-а и СФРЈ, што је резултирало појавом мноштва малих економија (земаља) са претежно слабом економском снагом и која је уз то отворена и зависи од кретања на свјетском (глобалном) тржишту. Чини се да ни до данас питању величине земље као једног од фактора економског раста и развоја није посвећивана одговарајућа пажња, иако се у пракси јасно испољавају разлике између величине националног простора и степена економске развијености. У таквим условима конципирање адекватног модела макроекономске политике отворених привреда темељи се на ставу према коме су међународни токови робе и услуга у високом степену корелације с финансирањем развоја тих економија. Овдје је, дакле, ријеч о капиталним трансакцијама, гдје стимулативна, макроекономска политика позитивно дјелује на величину инвестиција и тиме резултира позитивни салдо на рачуну по капиталним трансакцијама, и с тим у вези дефицит на салду по текућим трансакцијама. С друге стране, политика стимулисања штедње има супротан ефекат, тј. доводи до дефицита на рачуну по капиталним трансакцијама и суфицита на рачуну по текућим трансакцијама. У условима које намеће актуелни процес глобализације величина земље постаје фактор одговарајућег значаја у одређивању степена њене зависности од спољашњег свијета и отворености према другим економијама. С обзиром на то да мање националне територије објективно имају и те како скромније природне ресурсе, та чињеница малу земљу нужно упућује на развој економских односа са иностранством, посебно и домену спољне трговине.

Започињући расправу на ову тему, неопходно је указати да под малом економијом подразумијевамо привреду која својим економским потенцијалом није значајна на свјетском тржишту, те тиме не може знатно утицати на цијену капитала на међународном финансијском тржишту. Поред тога што мале земље имају оскудне ресурсе, те више зависе од спољне трговине, оне имају и одговарајуће предности - јер мале земље су флексибилније и могу се брже прилагодити брзим промјенама у спољњем окружењу (Bräutigam, Woolcock, 2001, p. 3). Наравно у ову групу земаља спадају и све земље Западног Балкана, тако да висина каматних стопа у овим земљама превасходно зависи од висине каматне стопе на међународном финансијском тржишту. У таквим условима, у малој отвореној економији инвестиције су функција висине цијене капитала на међународном тржишту капитала. Стога је

за малу отворену земљу висина каматне стопе на међународном тржишту капитала фиксног карактера, што значи да у дизајнирању политике развоја висина каматне стопе има позицију промјенљиве под утицајем спољног финансијског окружења. Према томе, може се констатовати да су мале земље подложније волатилности стопе раста појединих макроекономских агрегата који настају као резултат веће отворености малих земаља које се ипак у оваквим условима не могу заштитити. На то указује и учешће спољнотрговинских токова у бруто домаћем производу.

У конципирању адекватног модела макроекономске политике малих земаља од посебног значаја је и политика девизног курса. Значај овог фактора се огледа у томе што девизни курс дјелује на производњу, инфлацију, спољну трговину, као и на остале макроекономске агрегате. Иако Босна и Херцеговина овај проблем нема због тога што је конвертибилна марка чврсто везана уз евро, али је засигурно ово важна детерминанта вођења макроекономске политике земаља које нису у систему валутног одбора, због чега и регулишу девизна тржишта.

С тим у вези основано је констатовати да се политика развоја мале земље, односно утицаји фискалне, монетарне и спољнотрговинске политике, квалитативно разликују у зависности од важећег система девизног курса. Промјене девизног курса дјелују на цијене увозних добара, на рентабилност извоза, на рентабилност производње увозних супститута и на ниво цијена извозних добара. На тај начин свака измјена девизног курса дјелује на промјене релативних цијена, односно на редистрибуцију националног дохотка и реалокацију економских ресурса у земљи. Због тога девизни курс представља веома важну детерминанту политике финансирања раста и развоја отворених привреда.

При томе се наравно мисли и на остваривање коначног циља свега што се покреће и предузима, а то је раст запослености. Међутим, тај циљ се не може остварити само тиме што ће се неким декретом отворити нова радна мјеста. За ту реализацију неопходно је осмишљавати цјеловит програм који води расту инвестиција, повећању производње и продуктивности, побољшању конкурентности производа на свјетском и домаћем тржишту и оспособљавању привреде за раст извоза. У отвореној привреди постоји и висок степен корелације између финансијских тржишта и тржишта добара. Да би се уочила ова веза, треба поћи од општепознате чињенице да се платни биланс једне земље хоризонталним пресијецањем може подијелити на биланс по текућим и биланс по капиталним трансакцијама. Под претпоставком да се прилив страног капитала користи за инвестиције (посматра се као допуна домаће штедње), произлази да је износ биланса по капиталним трансакцијама једнак разлици између величина инвестиција и штедње. Уколико

је величина националних инвестиција већа од износа националне штедње, појављује се дефицит биланса по текућим трансакцијама и наравно суфицит биланса по капиталним трансакцијама. Или, другачије речено: дефицит на рачуну по текућим трансакцијама финансира се приливом страног капитала на рачуну по капиталним трансакцијама. Уколико су националне инвестиције веће од домаће штедње, вишак инвестиција се финансира приливом страног капитала.

У контексту истраживања кључних аспеката политике финансирања развоја малих тржишних привреда, намеће се питање и могућег утицаја фискалне и монетарне политике на кретање величине бруто домаћег производа отворених економија. Макроекономска политика, усмјерена искључиво на постизање унутрашње равнотеже, по правилу не води остварењу и спољноекономске равнотеже, и обрнуто, због чега је постизање истовремено унутрашње и спољне равнотеже изузетно сложено питање и увелико зависи од мобилности (циркулације) капитала. При томе је финансијска глобализација креирала значајне користи националним економијама, инвеститорима и штедишама. Она је промијенила и тржишну структуру, креирала нове ризике и изазове за све тржишне учеснике и креаторе макроекономске политике. За разлику од прије три деценије када су потенцијални инвеститори у производне активности били суочени с бројним ограничењима у позајмљивању у условима глобализације, они могу да потражују зајам широм свијета и да у мноштву понуда бирају оне с најповољнијим условима кредитирања. Могу да позајмљују у иностраној валути уколико процијене да су им зајмови у иностраној валути исплативији од оних у домаћој валути. У савременим условима привређивања, пред дефицитарним финансијским субјектима постоји могућност емитовања акција или обвезница како на домаћим, тако и на међународним финансијским тржиштима, што претпоставља видно повећање реалне економије (производње, потрошње и реалних инвестиција).

Једно од могућих ограничења макроекономске политике развоја малих отворених земаља, поготово земаља у развоју, повезано је с масовним повлачењем депозита грађана из банака. Наиме, још увијек присутно неповјерење у банкарски систем, независно од власничке структуре банака, додатно покренуто ликвидацијом неких великих свјетских банака, може условити енормно повлачење новца из многих домаћих банака. Ово ће дјеловати у правцу смањења понуде новца на финансијском тржишту, што ће неминовно водити расту каматних стопа. Раст каматних стопа на тржишту капитала додатно ће смањити инвестиције, што ће дјеловати у правцу продубљавања кризе.

Ограничења макроекономске политике развоја услед смањења екстерних извора финансирања у времену глобалне финансијске кризе су потенцијално још израженија. Кретање приватног капитала је доминантно мотивисано економским интересима попут максимизације профита, освајања тржишта и слично. Стандардни извори ангажовања стране штедне су:

- стране директне инвестиције,
- портфолио инвестиције,
- зајмови комерцијалних банака и комерцијални кредити.

Док смањење страних директних инвестиција знатно ограничава висину инвестиција у реалном сектору малих отворених привреда, глобална финансијска криза најтеже погађа портфолио инвестиције. Као потенцијални корисници стране јавне штедне мале отворене привреде под снажним су „условљавањем” земаља повјерилаца, што резултира њиховим знатно већим бруто националним дохотком од бруто домаћег производа, док је код земаља увозница капитала ефекат потпуно супротан – бруто национални доходак је знатно мањи од бруто домаћег производа што показују подаци наредне табеле (Домазет, 2014, стр. 129-130).²

² Бруто национални доходак је мање познат макроекономски показатељ који заправо показује расположиви доходак, тј. доходак за расподјелу, док је бруто домаћи производ произведени доходак резидената и нерезидената. Оно што је симптоматично из података наредне табеле је да је бруто национални доходак односно расположиви доходак свих земаља југоисточне Европе мањи, и то знатно, од бруто домаћег производа јер се дио бруто домаћег производа одлива нерезидентима путем камата, дивиденди и другим накнадама (консултативне услуге и слично). Бруто национални доходак по становнику (бивши БНП) представља бруто национални доходак конвертован у амерички долар методом Атлас Свјетске банке, подијељен с просјечним годишњим бројем становника. Бруто национални доходак је збир додате вриједности свих резидентних произвођача плус порези на производе (минус субвенције) који нису укључени у вриједност производње, плус нето примици примарног дохотка (накнаде запосленима и доходак од имовине) из иностранства. Израчунат у националној валути, обично се конвертује у амерички долар по службеном курсу за поређење међу земљама, иако се користи алтернативна стопа када се службени курс процјењује да се дивергира изузетно велика разлика између стварне стопе која се примјењује у међународним трансакцијама. За једноставне флукуације цијена и курса примјењује се посебна метода Атлас Свјетске банке. То се односи на фактор конверзије који даје просјек курса за дату годину и двије претходне године, кориговано за разлике у стопама инфлације између те земље, а до 2000. пет земаља (Француска, Њемачка, Јапан, Велика Британија и Сједињене Америчке Државе). Од 2001. ове су земље еврозоне, Јапан, Велика Британија и Сједињене Америчке Државе.

	БНП/стан. Атлас метода у САД \$	БДП/стан. Geary- Ghamis intern. \$	БНП/БДП (Индекс: БДП = 100)
Албанија	4030	9403	42,9
Босна и Херцеговина	4750	9392	50,6
Бугарска	6840	16041	42,6
Црна Гора	7220	14358	50,3
Грчка	23660	26041	90,9
Хрватска	13490	20981	64,3
Косово	3600	7900	45,6
Мађарска	12410	22635	54,8
Македонија	4620	11834	39
Румунија	8560	18062	47,4
Словенија	22810	28476	80,1
Србија	5280	11804	44,7
Аустрија	47850	44122	108,4
Француска	41750	36785	113,5
Италија	34640	34926	99,2
Њемачка	45070	42700	105,6

Слика 1. Однос БДП и БНД за одабране земље
(Домазет, 2014, стр. 129)

Стога ће смањени прилив страног капитала малих и отворених привреда за посљедицу имати смањење могућности повлачења средстава из иностранства механизмом задуживања или докапитализације од матичних банака. Такође, сасвим је извјесно да је код многих малих земаља могућ реални одлив капитала, што ће додатно ограничавајуће дјеловати на изворе финансирања инвестиција у малим отвореним привредама. У тим земљама тржишни односи су под јаким утицајем социјалних веза, те се у таквим институционалним приликама развија тржиште које објективно нема потребан обим трансакција које би генерисале развој тржишта. Стога су мале земље више зависне од спољне трговине него велике. Према томе, да би оствариле раст и развој своје економије, мале земље настоје повећање тражње остварити на страном, а не домаћем тржишту. Да би то постигле, незаобилазна је улога државе што не оспоравају ни најдосједније присталице либералне економије. Очигледно да је свим земљама регије потребан нови економски модел развоја с циљем економског раста и запошљавања. Да би се то остварило, неопходно је значајније инкорпорирање знања, за шта, наравно, треба више улагања у науку и образовање. Економски раст, према професору Домазету, треба темељити на комбиновању фактора раста, а то су потрошња (домаћинства и државе) инвестиција и извозни сектор.

Босна и Херцеговина је мала и земља изложена и зависна од утицаја глобалних тржишта. По свим елементима је сложене структуре јер је високодецентрализована, те се као приоритетно питање поставља координација између појединих нивоа власти, као и координирање ових власти на пословима европских интеграција. У таквим условима нова економска парадигма развоја темељи се на компанијама и институцијама у којима доминантну позицију умјесто политички подобног кадра имају стручњаци са знањем, интелигенцијом, инвентивношћу, мотивацијом и креативношћу.

3. Спољнотрговински инструменти у функцији јачања извозне оријентације привреде

Спољна трговина омогућава примјену економије обима у производњи. У малим отвореним економијама, као што је наша, домаће тржиште је пресуко за већу серијску производњу. С друге стране, отворена спољна трговина излаже домаћа предузећа иностраној конкуренцији, чиме их тјера да повећају своју продуктивност и конкурентност уколико желе да опстану на тржишту и буду у функцији бржег привредног раста земље. С друге стране, високоразвијене земље преузимају контролу готово над свим процесима у свијету, гдје економија знања условљава промјене у процесу креирања вриједности и изворима конкурентске предности. У нашој пракси на овом пољу изостала је било каква политика због чега је у Босни и Херцеговини перманентно огроман трговински дефицит од преко седам и по милијарди конвертибилних марака (7.515,53 милиона КМ, у 2014. години). Узрок оваквом стању је прије свега у недовољним извозним потенцијалима домаће привреде, недовољној производњи и њеној неприлагођености структурним промјенама свјетске увозне тражње и недовољној или готово никаквој подршци извозу. У таквим условима је неадекватан и модел економског раста којег је нужно промијенити јер је до сада продуковао ниске стопе раста бруто домаћег производа, ниске стопе запошљавања, деиндустријализацију, кредитну експанзију, задуживање у иностранству и умјесто производне и извозничке економије, преферирао услужну и увозничку економију. Очигледно да досадашњи нагомилани економски и други проблеми не могу да се рјешавају на досадашњи начин. Раст и већа запосленост захтијевају динамичку економију и прилагођавање новим условима, као и промјену економске структуре која ће бити извозно оријентисана. Дакле, економски раст при новом моделу требао би да се темељи на комбинацији фактора раста, а то су: потрошња, инвестиције и извозни сектор, јер потражњу обликују потрошња, инвестиције и потражња из иностранства (извоз већи од увоза), што је у складу са економском школом мишљења чији је носилац Нуман Мински (Домазет, 2014, стр. 137).

Извозна оријентација привреде захтијева и боље вођење макроекономске политике, посебно у погледу вођења фискалне и девизне политике. При томе девизни курс домаће валуте не би требао бити прецијењен, а уколико би се то и десило, онда држава субвенцијама треба извозницима да надокнади снижење извозних цијена.

Међутим, тако одобрене субвенције на другој страни стварају притисак на буџет и тиме нарушавају буџетску равнотежу. Уколико се то деси, морају се тражити извори за финансирање буџетског дефицита. Добро дизајнирана девизна и фискална политика свакако је у функцији стварања повољног макроекономског окружења за раст извоза, али и за даљи привредни раст.

Извозна оријентација привреде омогућава и краћи пут до нових технологија, нових поступака и метода организације производње и продаје. Ријечју, боља интеграција наше привреде ствара претпоставке и олакшава прилив страног капитала у нашу земљу, што се може илустровати на следећи начин.

Извозна оријентација		Фактори раста
1		2
Веће тржиште	⇒	Економија обима
Конкуренција	⇒	Пораст продуктивности
Боља економска политика	⇒	Реалнији курс
Пренос технологија	⇒	Прилив капитала

Слика 2. Ефекти извозне оријентације на привредни раст
Извор: Анализа аутора

Економска политика готово свих земаља Западног Балкана била је под утицајем ММФ-а, али и правила и принципа Вашингтонског консензуса те су потпуна отвореност привреде и либерализација домаћег тржишта све те земље, па и Босну и Херцеговину, учинили умјесто извозно способном, увозно зависном, тако да нису биле у прилици да остваре ефекте извозне оријентације као што је приказано у колони 2. претходне табеле. Наспрам очекивања да ће приватизација и свеукупна транзиција по основу кредитне експанзије текућих трансфера, страних девизних и портфолио инвестиција привући капитал који ће бити у функцији раста бруто домаћег производа и да ће тај раст бити извозно усмјерен и по том основу конкурентан, добили смо сасвим супротне ефекте. Са макронивоа, лоше перформансе су посљедица неизграђених институција, лоше инфраструктуре неповољног макроекономског окружења, нивоа образовања и здравствене заштите, ефикасности тржишта, техничко-технолошке опремљености и величине

тржишта. Током цијелог претходног периода економски снажније и развијеније земље су се залагале за слободну спољну трговину, односно „laissez faire” и декларативно су биле против примјене протекционизма и других мјера и инструмената рестрикције, да би за вријеме глобалне финансијске и економске кризе 2008. године биле прве које су увеле протекционистичке мјере да би заштитиле своје економије. Од многобројних инструмената и мјера рестрикције увоза посебно се користе: царине, контингентирање, девизна ограничења, ембарго и нетарифне рестрикције (Вукмирица, 2012, стр. 716). Који ће се инструменти примијенити у пракси, зависи од изабраног модела спољнотрговинске политике сваке земље, а у литератури су позната два: либерализам и протекционизам (Бјелић, 2008, стр. 294). Неријетко, спољнотрговинска политика већине држава се дизајнира између ова два екстрема, тј. мање или више протекционистичка или мање или више либерална. Професор Бјелић у својој класификацији инструмената спољнотрговинске политике разврстава их у четири велике групе:

- царинске мјере,
- нецаринске мјере,
- инструменти промоције и спољне трговине,
- мјере забране трговине, односно политичке мјере (Бјелић, 2008, стр. 295).

У претходној класификацији прва два инструмента су најзначајнија јер имају регулаторну улогу и практично одређују спољнотрговински режим једне земље. С обзиром на то да је Босна и Херцеговина у процесу европских интеграција, питање царина је ствар Споразума о стабилизацији и придруживању, те нам се стога чини да је посебно важно сагледати нецаринске мјере.

Наиме, још је 1922. године Бенџамин Артур Левет уочио да у царинској служби постоје неке друге мјере и поступци који ограничавају слободну трговину и који могу бити употријебљени за заштиту домаће производње од иностране конкуренције. Он је све те баријере подијелио на:

- традиционалне нецаринске баријере,
- техничке нецаринске баријере,
- административне нецаринске баријере (Бјелић, 2008, стр. 309).

Након глобалне финансијске економске кризе сваки од ових облика нецаринских баријера је употребљаван нарочито од великих моћних земаља у свијету како би се смањили негативне ефекте глобалне кризе и на тај начин терет кризе пренио на мале и земље у развоју.

Закључак

У условима глобализације, којом се свијет настоји претворити у простор без икаквих баријера, стратегије и политике малих и великих земаља, развијених и неразвијених, није иста. Мале земље због суженог тржишта, у настојању да постигну већу продуктивност, економичност и ефективност, оријентишу се на извоз својих производа и услуга. Да би у томе успјеле, морају имати институције које ће обезбједити *квалитет и сигурност употребе тих производа*. Неке од малих земаља, нарочито оне које су ван регионалних интеграција, не само да немају ефикасне институције, већ уопште немају изграђене институције, што онемогућава и остваривање стратегије извоза. На основу претходне расправе може се закључити да су ефикасне институције државе кључни ресурс и фактор остваривања извозне стратегије једне земље. Уосталом, код мјерења индекса конкурентности Свјетског економског форума појединих земаља у првом стубу основних фактора су „*институције*”, а иза су још три стуба (инфраструктура, макроекономско окружење, здравство и основно образовање). Босна и Херцеговина је за 2016. годину од 140 земаља на 95 мјесту, што управо говори да су институције ограничавајући фактор јачања извозне способности (World Economic Forum, 2016). Када је ријеч о њиховој независности, онда се тај положај још више погоршава, јер се налазимо на 110 мјесту.

Литература

- Economist Intelligence Unit. *Economies in Transition, Eastern Europe and the Former Soviet Union Regional Overview*. London: EIU, 2010.
- Бјелић, П. (2008). *Међуародна провинција*. Београд: Економски факултет.
- Bräutigam, D., Woolcock, M. (2001). Small States in a Global Economy, The Role of Institutions in Managing Vulnerability and Opportunity in Small Developing Countries. World Institutes for Economics Development Research WIDER Discussion Paper 2001/37
- Вукмирица, В. (2012). *Економски и савремени економски системи*. Источно Сарајево: Завод за уџбенике и наставна средства.
- Домазет, Т. (2014). Нови економски модел малих и отворених економија с преференцијом конкурентности, *Девећи међународни симпозијум о корпоративном управљању*. Бања Врућица: СРППС, стр.127-143
- EBRD. (2010). *Transition Report*. London.
- Јурчић, Љ. (2014). Регулација и тржиште, *Девећи међународни симпозијум о корпоративном управљању*. Бања Врућица: СРППС, стр.103-111
- Прашчевих, А. (2008). *Пословни циклуси у макроекономској теорији и полицији*. Београд: Економски факултет.
- World Economic Forum. (2015). *The Global Competitiveness Report*. Geneva
- Rodrik, D. (2000). *Comments on Trade, Growth and Poverty*. New York: Harvard University.

